

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 342.1

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ

**А.М. ДОЛГОПОЛОВ, кандидат юридичних наук,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

У статті зроблено спробу історичного аналізу становлення та розвитку криміналістики в Україні.

Криміналістика, методи, прийоми, науково-технічні засоби, експертиза, ідентифікація.

За останні роки в Україні відбулися історичні, політичні та економічні зміни. В умовах відродження незалежної України та формування нових соціально-економічних відносин, реформування державних структур законодавчої, виконавчої і судової влади виникають завдання становлення правової основи зміцнення законності і вдосконалення правоохоронної діяльності, спрямованої на надійне забезпечення захисту конституційних прав і законних інтересів громадян, суспільства та держави від кримінальних правопорушень.

Серед юридичних наук, які повинні розробляти і формувати правові основи зміцнення законності і вдосконалення правоохоронної та правозахисної діяльності не останнє місце займає криміналістика – спеціальна юридична наука, яка озброює співробітників правоохоронних органів ефективними методами і засобами розкриття та розслідування кримінальних правопорушень і сприяє реалізації принципу невідворотності покарання, об'єктивному використанню кримінального закону та профілактики впливу.

Зародження і розвиток криміналістики пов'язані із соціальним замовленням держави та суспільства науці, оскільки в умовах появи професійної та організованої злочинності потрібно було розробити нові засоби і методи розслідування і розкриття злочинів [1, с. 16].

Виникненню і оформленню криміналістики як спеціальної юридичної науки передували тривалі і наполегливі пошуки шляхів використання у боротьбі зі злочинністю даних науки, перемоги і поразки, помилки і досягнення дослідників у галузі криміналістики і судової експертизи.

Починаючи з другої половини XIX ст., внаслідок швидкого розвитку науки і техніки, відомі зарубіжні вчені розробляли та застосовували нові засоби і методи в криміналістиці та судовій експертизі.

Уперше думку про криміналістику як систему спеціальних знань оприлюднив австрійський слідчий Ганс Гросс у фундаментальній праці «Настільна книга криміналістика» (1893), чим фактично поставив на службу розкриття злочинів всі досягнення науки і техніки свого часу.

У своїй наступній роботі «Настільна книжка для слідчого» Г. Гросс узагальнив усі наукові методи обстеження вогнепальної зброї, що були відомі на кінець XIX століття. Вогнепальній зброї у ній був присвячений цілий розділ. Гросс рекомендував слідчим набувати необхідні знання в області вогнепальної зброї. Однак сам Гросс обмежився лише більш-менш точним описанням відомих йому типів зброї, можливостями дослідження їх стволів за допомогою «екрану» з білого паперу, визначенням напрямку пострілу, якості та сили дії пороху, а також підкреслював необхідність уважного поводження з кожною виявленою зброєю з метою збереження на ній слідів [2, с. 384–385].

Серед дослідників різних країн світу, що зробили вагомий внесок у розвиток наукових основ криміналістики, як талановитих експертів необхідно згадати А. Бертільйона, В. Хершеля, Г. Фулуса, Ф. Гальтона, Р. Рейса, які відкрили різні способи ідентифікації людини: обмірювання та фотографування злочинців (метод бертільйонажа), дактилоскопія (згодом стала єдиним поліцейним засобом ідентифікації) тощо.

Зовсім забуте ім'я Жуана Вучетича, службовця поліції аргентинської провінції Буенос-Айрес, якому вдалося винайти першу в світі придатну системі реєстрації відбитків пальців та застосування її на практиці. Свої винаходи від висвітлив у книгах «Дактилоскопія» (1894) та «Система ідентифікації» [2, с. 61].

У США введення засобів і методів криміналістики та судової експертизи гальмувалось розробленістю поліції, відсутність централізованого (федерального) апарату, що не мало аналогів у всьому цивілізованому світі. У країні діяло общинне управління, на підставі чого керівництво поліції на місцях обиралось на всезагальних виборах, які проводились не з урахуванням потреб міст і населення, а виходячи із інтересів двох політичних партій.

Тільки цим можна пояснити, що уявлення про американську криміналістику в світі формувала не робота поліції, а діяльність приватних детективів, серед яких чільне місце займав Аллам Пінкертон. У середині XIX ст. він заснував Національне розшукове агентство свого ім'я, емблемою якого стало зображення широко відкритого ока і девіз: «Ми ніколи не спимо».

А. Пінкертон та його службовці, будучи комерсантами, але на відміну від поліції, непідкупні і завзяті в роботі, бездоганно володіли зброєю, були знавцями психології, майстрами перетворення тощо [2, с. 93–95].

Розглядаючи етапи розвитку судової медицини, слід обов'язково згадати судових медиків.

А. Лакассань розробив питання про трупні плями, охолодження трупа, визначення зросту людини за окремими частинами скелета тощо, що знайшло відображення у «Нарисах по судовій медицині» (1878).

П. Уленгуту належить відкриття методу діагностики людської крові, що стало визначною подією в історії судової медицини.

Б. Спилсберн, зірка англійської судової медицини, досяг успіху в патологічних та гістологічних дослідженнях.

Судові хіміки П. Єзеріх, Р. Кокель, М. Орфіло (останнього називали королем токсикології) були визначними фахівцями в галузі судової токсикології. Ними були розроблені хімічні методи визначення наявності отрут у тілі отруєного, а пізніше спектральний та структурний аналізи, кристали і крапки плавлення, хроматографія.

Подальший розвиток судова балістика набула у дослідженнях Р. Кокеля, Бальтазера, Ч. Уайт (розробив геліометр – прилад для дослідження каналу стволу) та інші.

У США був розроблений і створений Ф. Кравеллом порівняльний мікроскоп (1925), що давав змогу одночасно розглядати і порівнювати дві кулі при багаторазовому збільшенні і якій вже у 30-ті рр. минулого століття знайшов широке розповсюдження і застосування в Європі [2, с. 400–403].

Не можна обійти мовчанням досягнення і вітчизняних вчених. Ще в часи Російської імперії значний внесок в розвиток криміналістики зробили В. Молчанов і Н. Сконін (рентгенологічний, спектроскопічний, хімічний та біологічний аналіз ранових вогнепальних каналів), І. Буринській (засновник судової фотографії), Д. Менделєєв (дослідження документів хімічними методами), Ю. Фрицт, І. Зінін, Ю. Трапп та інші [3].

Видове визначення крові здійснив у 1889 р. російський вчений Ф.Чистович, встановивши, що сиворотка, отримана у кролів, яким водилась кінська кров, викликала так звану преципітацію (випадання осаду) в розчинах білка того виду тварин, чия кров була їм введена [4, с. 42].

У радянський період значний внесок в криміналістику зробили Р. Белкін, М. Броннікова, В. Колмаков, Ю. Сапожніков та інші.

За часів незалежності виникнення, розвиток і запровадження в слідчу практику криміналістичних знань в Україні безпосередньо пов'язані з науковою і практичною діяльністю кафедр криміналістики Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого, Київського та Одеського університетів, науково-дослідних інститутів судових експертиз Міністерства юстиції України у Києві, Харкові, Одесі, Львові, Донецьку, які мають свої філії у Сімферополі, Севастополі, Дніпропетровську, Полтаві, Черкасах, Тернополі, Луганську, Миколаєві, Чернігові, Вінниці.

Вчені, які очолювали кафедри криміналістики (у м. Києві – С.І. Тихенко, у Харкові – М.М. Гродзинський, В.П. Колмаков) підготували цілу плеяду молодих фахівців, котрі нині складають нову школу українських

криміналістів – це Л.Ю. Ароцкер, В.Г. Гончаренко, О.Н. Колесниченко, В.С. Коновалова, В.К. Лисиченко, Г.А. Матусовський, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай та інші.

Окрім експертних установ Міністерства юстиції, в Україні функціонує система експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ і Служби безпеки України [5].

Експертні установи і експертно-криміналістичні підрозділи здійснюють різні види експертних досліджень за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання:

1) усі види криміналістичних експертиз: почеркознавчі, авторознавчі, судово-трасологічні, балістичні, ідентифікації особи за ознаками зовнішності, фототехнічні, техніко-криміналістичне дослідження документів, експертиза холодної зброї;

2) планово-економічні;

3) товарознавчі;

4) технічні (пожежно-технічні, автотехнічні, будівельні);

5) технологічні;

6) експертизи матеріалів, речовин, виробів, зокрема наркотичних, металів і сплавів, фарб і лаків, паливо-мастильних матеріалів, волокон, скла і кераміки, пластмас і полімерів;

7) фармацевтичні та фармакологічні;

8) харчових продуктів;

9) ґрунтознавчі і судово-біологічні – тільки об'єктів рослинного (листя, стебла, кора, плоди, насіння) і синтетичного походження; тваринного походження (пір'я, вовна, луска); продукти переробки рослинних та тваринних матеріалів (хутро, шкіри, тканини); продукти життєдіяльності (мед, смола) [6, ст.ст. 242, 243].

Останнім часом у теорії науки криміналістики і слідчій практиці виникли нові види судових експертиз:

1) судово-акустичні (фотоскопічна, фонетична, електроакустична);

2) одорологічна;

3) експертиза комп'ютерної техніки і програмних засобів.

Ці види судових експертиз ще перебувають у стадії становлення і процесуальної регламентації.

У вищевказаних установах та експертно-криміналістичних підрозділах ведеться інтенсивна науково-дослідницька та науково-методична робота, їх співробітники запропонували низку нових експертних методик та методів дослідження.

Окрім науково-дослідницької та науково-методичної роботи співробітники експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ і Служби безпеки України проводять різні види експертиз і досліджень, беруть участь у проведенні слідчих дій як спеціалісти та

ведуть навчально-освітню роботу з особовим складом підрозділів та установ.

Нині криміналістика – це чітко визначена юридична наука, хоча раніше з початкового етапу її становлення і до середини ХХ ст. її послідовно вважали технічною, а потім природно-технічною наукою, яка є частиною кримінального процесу. Насправді, криміналістика зародилася і розвинулася в самостійну науку із надр кримінального процесу, як й судова медицина, судова психіатрія, судова психологія та багато інших галузей, що залучаються до вирішення завдань боротьби зі злочинністю.

Отже, виходячи зі сказаного вище, криміналістика – це юридична наука про об'єктивну закономірність механізму злочинної діяльності, відображення й отримання інформації про неї та її учасників, використання криміналістичної техніки, прийомів і методів розслідування й розкриття злочинів, яка вивчає способи вчинення злочинів, судово-слідчу практику з розслідування й розкриття злочинів, сучасні досягнення природничих, технічних наук, а також закономірності збирання, дослідження, оцінки та використання доказів з метою розслідування, розкриття та профілактики злочинів [1, с. 23].

Список літератури:

1. Маркусь В.О. Криміналістика [Текст] : навч. посіб. / В.О. Маркусь. – К. : Кондор, 2007. – 558 с.
2. Торвальд Ю. Сто лет криминалистики [Текст] / Ю. Торвальд. – М. : Прогресс, 1975. – 439 с.
3. Дулов А.В. Об истории криминалистической экспертизы в России [Текст] : моногр. / А.В. Дулов, И.Ф. Крылов. – М. : Госюриздат, 1960. – 148 с.
4. Бронникова М.А. Судебно-медицинское исследование вещественных доказательств [Текст] / М.А. Бронникова. – М., 1960.
5. Салтевський М.В. Криміналістика [Текст] : підр. / М.В. Салтевський. – Х. : Консул, 1999.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України [Текст] : Науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора. – К. : Юстініан, 2012. – 1328 с.

В статтє сделана попытка исторического анализа становления и развития криминалистики в Украине.

Криминалістика, методи, приємы, научно-технічні средства, експертиза, ідентифікація.

This article attempts to analyze the historical formation and development of criminology in Ukraine.

Forensic science, methods, techniques, scientific and technical resources, expertise, identification.